

Π. Παπούλια-Τζελέπη • Α. Φτερνιάτη • Κ. Θηβαίος
(επιστημονική επιμέλεια)

**Έρευνα και πρακτική του γραμματισμού
στην ελληνική κοινωνία
*Ανάγκες και προοπτικές***

Ελληνικά Γράμματα
Αθήνα 2006

- structure and hierarchy. In S. Lambropoulou (Ed.), *Proceedings of the 12th International Symposium of Theoretical and Applied Linguistics (Thessaloniki, 2-4 April 1998)-Vol. II, Papers on Applied Linguistics (81-96)*. Thessaloniki: Aristotle University of Thessaloniki.
- Padeliadu, S., Botsas, G. & Sideridis, G. (2000). Metacognitive awareness and reading strategies: Average and reading disabled students. In *Selected Papers on Theoretical and Applied Linguistics 14th International Symposium, 307-318*. Thessaloniki: Aristotle University of Thessaloniki, School of English.
- Perfetti, C., Beck, I. & Hughes, C. (1987). Phonemic Knowledge and learning to read are reciprocal: A longitudinal study of first-grade children. *Merill-Plamer Quarterly*, 33, 283-319.
- Porpodas, C., (1989). Spelling in the A grade of primary school in relation to the linguistic and mnemonic ability. *Psychological Issues*, 2 (4), 201-214.
- Scarborough, H., Ehri, L., Olson, R. & Fowler, A. (1998). The fate of phonemic awareness beyond the elementary school years. *Scientific Studies of Reading* 2 (2), 115-142.
- Scarborough, H. S (1998). Predicting the future achievement of second graders with reading disabilities: Contributions of phonemic awareness, verbal memory, rapid serial naming and IQ. *Annals of Dyslexia*, 48, 115-36.
- Speece, D. L. & Case, L. P. (2001). Classification in context: An alternative approach to identifying early reading disability. *Journal of Educational Psychology*, 93, 735-749.
- Teale, W. & Sulsky, E. (1986). Emergent literacy as a perspective for examining how young children become writers and readers. *Introduction in emergent literacy, writing and reading*. Norwood, NJ: Ablex.
- Treiman, R., Tincoff, R. & Richmond, E. D. (1996). Letter names help children to connect print and speech. *Developmental Psychology*, 32, 505-514.
- Wagner, R. & Torgesen, J. (1987). The nature of phonological processing and its causal role in the acquisition of reading skills. *Psychological Bulletin*, 101 (2), 192-212.

Στρατηγικές αναγνώρισης λογότυπων και συσχέτισή τους με τη γραπτή παραγωγή λογότυπων από παιδιά προσχολικής ηλικίας

ΜΑΡΙΑ ΣΦΥΡΟΕΡΑ, ΜΑΡΙΑ ΜΠΕΝΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύμφωνα με βάση τη θεωρία του «αναδυόμενου γραμματισμού», τα παιδιά μέσω της συνεχούς αβίαστης επαφής τους με τα γραπτά του περιβάλλοντος έχουν ήδη αρκετές γνώσεις για το γραπτό λόγο και μπορούν να αποκωδικοποιούν πολλά από αυτά (Goodman, 1979· Ferreiro & Teberosky, 1982· Παπούλια-Τζελέπη, 1993· Βαρνάβα-Σκούρα, 1994· Mauroux, 1996· Γκανά, 1998· Γιαννικοπούλου, 1998· Σφυρόερα & Χαραλαμπίδου, 2002). Η ιδιαιτερότητα του ελληνικού περιβάλλοντος λόγου (συνύπαρξη ελληνικών και λατινικών χαρακτήρων στα γραπτά) αποτελεί ένα ενδιαφέρον για διερεύνηση πεδίο, θέτοντας ως βασικό ερώτημα αν τα γραπτά του ελληνικού περιβάλλοντος λόγου μπορούν να οδηγήσουν στη μετάβαση από ολικού σε αναλυτικού τύπου στρατηγικές αναγνώρισης, οι οποίες είναι απαραίτητες για την εκμάθηση της ανάγνωσης (Sprenger-Charolles, 1992). Σε αυτό το πλαίσιο θελήσαμε αρχικά να διερευνήσουμε κατά πόσο οι στρατηγικές αναγνώρισης λογότυπων τις οποίες χρησιμοποιούν παιδιά προσχολικής ηλικίας διαφοροποιούνται ανάλογα με το αλφαβητικό σύστημα του λογότυπου, και κατά πόσο η συνύπαρξη ελληνικών και λατινικών χαρακτήρων εμποδίζει τη μετάβαση σε αναλυτικού τύπου στρατηγικές. Επίσης, δεδομένου ότι η ανάπτυξη του γραμματισμού περιλαμβάνει τόσο τις διαδικασίες αναγνώρισης-ανάγνωσης όσο και τις διαδικασίες παραγωγής θελήσαμε να διερευνήσουμε αν αυτές είναι παράλληλες και αν τα παιδιά χρησιμοποιούν αντίστοιχες στρατηγικές.

ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σκοπός της έρευνας ήταν να διερευνηθούν οι στρατηγικές αναγνώρισης ελληνικών και λατινικών λογότυπων που χρησιμοποιούν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας και να συσχετιστούν με τις στρατηγικές που χρησιμοποιούν κατά τη γραπτή παραγωγή αντίστοιχων ελληνικών και λατινικών λογότυπων.

Διατυπώσαμε τις εξής υποθέσεις:

1. Πριν εισαχθούν στη συστηματική εκμάθηση της ανάγνωσης, τα παιδιά χρησιμοποιούν τις ίδιες στρατηγικές αναγνώρισης τόσο για τους ελληνικούς όσο και για τους λατινικούς λογότυπους, δηλαδή αποκωδικοποιούν κυρίως τις εξωγλωσσικές πληροφορίες.
2. Τα παιδιά που καταφεύγουν στην αναγνώριση των λογότυπων μέσω της αναγνώρισης μερικών γραμμάτων τους και της γραφοφωνημικής αντιστοιχίας ενδέχεται να αντιμετωπίζουν δυσκολίες κατά την αναγνώριση αποπλαισιωμένων λατινικών λογότυπων, κυρίως όταν αυτοί περιλαμβάνουν χαρακτήρες που δεν είναι κοινοί στα δύο αλφάβητα.
3. Οι χρησιμοποιούμενες από τα παιδιά στρατηγικές κατά την παραγωγή λογότυπων αναμένεται να είναι αντίστοιχες με αυτές που χρησιμοποιούν για την αναγνώρισή τους. Ειδικότερα: α) τα παιδιά που αποκωδικοποιούν τους λογότυπους βασιζόμενα στις εξωγλωσσικές πληροφορίες θα έχουν την τάση να αποδίδουν γραπτώς αυτές τις πληροφορίες κατά την παραγωγή λογότυπων (π.χ. απόδοση του χρώματος του λογότυπου, μίμηση του τυπογραφικού χαρακτήρα του λογότυπου κ.λπ.), β) τα παιδιά που αποκωδικοποιούν τους λογότυπους βασιζόμενα στη γνώση μερικών γραμμάτων και σε γραφοφωνημικές αντιστοιχίες θα έχουν την τάση να αποδίδουν γραπτώς κάποιες από αυτές τις αντιστοιχίες.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ – ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Δείγμα

Το τελικό δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 46 παιδιά ηλικίας 5 έως 6 ετών, τα οποία επιλέχθηκαν από ένα αρχικό δείγμα 65 παιδιών με βάση τις επιδόσεις τους στο πιλοτικό τεστ¹, εφόσον απαραίτητη προϋπόθεση για τη συμμετοχή

1. Για τον υπολογισμό της τελικής επίδοσης στην αναγνώριση των λογότυπων λήφθηκε υπόψη, για τα παιδιά που συμμετείχαν τελικά στην έρευνα, και η επίδοσή τους στο πιλοτικό τεστ.

τους ήταν η αναγνώριση κάποιων από τις προτεινόμενες στην έρευνα λέξεις του περιβάλλοντος. Στο πιλοτικό τεστ τα παιδιά καλούνταν να αναγνωρίσουν 12 περιβαλλοντικές λέξεις (λογότυπους), οι οποίες παρουσιάζονταν με μερική αφαίρεση της συγκεκριμένης πληροφορίας. Τα παιδιά του τελικού δείγματος προέρχονταν από δύο τάξεις δημόσιων νηπιαγωγείων της Αλεξανδρούπολης και της Καβάλας

Ερευνητικό εργαλείο και συλλογή των δεδομένων

Οι στρατηγικές τις οποίες χρησιμοποιούν τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας είναι πολύ δύσκολο να μελετηθούν μόνο μέσω της λεκτικής περιγραφής τους από τα ίδια τα παιδιά. Για να εξετάσουμε αν τα παιδιά αυτής της ηλικίας βασίζονται σε εξωγλωσσικές ή γραφηματικές πληροφορίες προκειμένου να αναγνωρίσουν τους συγκεκριμένους λογότυπους, σχεδιάσαμε το πιλοτικό τεστ και τις πέντε προτεινόμενες δοκιμασίες, έτσι ώστε η ίδια η μορφή των λογότυπων να παραπέμπει έμμεσα σε μια παρατηρήσιμη στρατηγική. Οι λογότυποι που χρησιμοποιήθηκαν σε όλες τις δοκιμασίες² ήταν οι: NOYNOY, ΣΟΚΟ-ΦΡΕΤΑ, LIDL, ΜΑΣΟΥΤΗΣ, JUNIOR, Ο.Τ.Ε, STAR, ΡΟΚΕΜΟΝ, GOODY'S, COCA-COLA, ANT1, στην κανονική ή σε μια παραποιημένη – αλλοιωμένη μορφή³. Παράλληλα, με την αναγνώριση αυτών των λογότυπων στις διάφορες μορφές τους, ζητούσαμε από τα παιδιά να αναφέρουν πώς κατάλαβαν ότι επρόκειτο για το συγκεκριμένο λογότυπο· προσπαθούσαμε, δηλαδή, να τα οδηγήσουμε να περιγράψουν κάθε φορά τη στρατηγική τους.

Ειδικότερα:

- Στο πιλοτικό τεστ τα παιδιά καλούνταν να αναγνωρίσουν τους 12 λογότυπους που εμφανίζονταν με το χρώμα και τον τυπογραφικό χαρακτήρα τους, αλλά με μερική αφαίρεση της εικονιστικής πληροφορίας⁴.
- Στην 1η δοκιμασία τα παιδιά καλούνταν να αναγνωρίσουν τις 12 περιβαλλοντικές λέξεις (λογότυπους), οι οποίες εμφανίζονταν χωρίς πλαίσιο και χρώμα, αλλά με διατηρημένη την ιδιαίτερη γραφή τους (π.χ. τα καλλιγραφικά γράμματα της Coca-Cola κ.λπ.). Για να αναγνωρίσουν αυτούς τους λογότυπους, τα παιδιά έπρεπε να βασιστούν στη γραφηματική πληροφορία. Βέβαια είναι πολύ πιθανόν για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας που

2. Οι ίδιοι λογότυποι χρησιμοποιήθηκαν και στο πιλοτικό τεστ.

3. Η εύρεση λογότυπων με ελληνικούς χαρακτήρες που να είναι οικείοι στα παιδιά δεν ήταν εύκολη, δεδομένου ότι στους περισσότερους λογότυπους χρησιμοποιείται το λατινικό αλφάβητο.

4. Για παράδειγμα, έγινε αφαίρεση της αελάδας από το λογότυπο NOYNOY.

δεν έχουν ακόμη εισαχθεί στη συστηματική εκμάθηση της ανάγνωσης, αυτή η γραφηματική πληροφορία να αποτελεί απλώς μέρος του οπτικού λεξιλογίου τους, να έχει δηλαδή εντυπωθεί στη μνήμη τους σαν εικόνα.

- Στην 2η δοκιμασία τα παιδιά καλούνταν να αναγνωρίσουν τους ίδιους λογότυπους, οι οποίοι παρουσιάζονταν στην έγχρωμη μορφή τους αλλά με τροποποιημένο τυπογραφικό χαρακτήρα. Για τα παιδιά αυτής της ηλικίας, που στην πλειονότητά τους δεν έχουν περάσει στο αλφαβητικό στάδιο της ανάγνωσης, υποθέταμε ότι η αναγνώριση αυτών των λογότυπων θα γινόταν κυρίως με βάση εξωγλωσσικές πληροφορίες (εικόνες και χρώμα).
- Στην 3η δοκιμασία τα παιδιά καλούνταν να αναγνωρίσουν τους ίδιους λογότυπους στους οποίους είχε διατηρηθεί το χρώμα και ο τυπογραφικός χαρακτήρας, ήταν όμως παραποιημένοι ως προς ένα γράμμα τους⁵. Τα παιδιά εκείνα για τα οποία η γραφηματική πληροφορία δεν έπαιζε βασικό ρόλο κατά την αναγνώριση των λογότυπων δεν θα έπρεπε να αντιμετωπίζουν κανένα πρόβλημα με αυτή την παραποίηση.
- Στην 4η δοκιμασία τα παιδιά έπρεπε να παράγουν γραπτώς 2 ελληνικούς και 2 λατινικούς λογότυπους. Για κάθε παιδί επιλέγαμε τους λογότυπους εκείνους τους οποίους είχε αναγνωρίσει τις περισσότερες φορές στις παραπάνω δοκιμασίες⁶.
- Η 5η δοκιμασία⁷ ήταν ένα επιτραπέζιο παιχνίδι μετακίνησης σε μια διαδρομή. Τα παιδιά μπορούσαν να κινούν τα πιόνια τους με βάση τον αριθμό που έφεραν στο ζάρι, μόνο εφόσον αναγνώριζαν τους λογότυπους που συναντούσαν στην πορεία.⁸

Ανάλυση των δεδομένων – Αποτελέσματα

Τα δεδομένα της παρούσας έρευνας αναλύθηκαν ποσοτικά και ποιοτικά. Για την ποσοτική ανάλυση οι απαντήσεις των παιδιών βαθμολογήθηκαν σε μία κλίμακα από το 0 έως το 2. Κάθε σωστή απάντηση βαθμολογούνταν με 2 βαθ-

5. Πρόκειται για τους αλλοιωμένους λογότυπους: GOONY'S, ΦΡΕΤΑ-ΣΟΚΟ, JUNIOS, STOR, ΝΟΥΜΟΥ, ΟΞΕ, ΑΜΤ1, COCA-COCA, ΣΤΑΛ, ΜΑΠΟΥΤΗΣ, ΡΟCÉΜΟΝ.

6. Αυτή η δοκιμασία δεν βαθμολογήθηκε και τα αποτελέσματά της αποτέλεσαν αντικείμενο μόνο ποιοτικής επεξεργασίας.

7. Τα αποτελέσματα της δοκιμασίας δεν θα αποτελέσουν αντικείμενο αυτής της παρουσίασης, λόγω της περιορισμένης της έκτασης.

8. Η διαδρομή αποτελούνταν από 6 λογότυπους, καθένας από τους οποίους εμφανιζόταν σε τρεις μορφές α) στο κανονικό εικονικό πλαίσιο και χρώμα τους, β) ασπρόμαυροι, γ) παραποιημένοι ως προς ένα γράμμα τους.

μούς, κάθε απάντηση σχετική με το περιεχόμενο του λογότυπου⁹ με 1 βαθμό και κάθε λανθασμένη απάντηση με 0 βαθμούς. Σε μια πρώτη φάση έγινε στατιστική ανάλυση των αποτελεσμάτων και προέκυψαν συσχετίσεις με μεταβλητές όπως το φύλο και η ηλικία, καθώς και συσχετίσεις των επιδόσεων στις επιμέρους δοκιμασίες. Σε αυτή την παρουσίαση, που έχει στόχο την ανάλυση των στρατηγικών αναγνώρισης των ελληνικών και λατινικών λογότυπων και τις συσχετίσεις τους με τις στρατηγικές παραγωγής λογότυπων, δεν θα αναφερθούμε παρά συνοπτικά σε μερικές από τις παραπάνω συσχετίσεις οι οποίες θα μπορούσαν να φωτίσουν τις χρησιμοποιούμενες από τα παιδιά στρατηγικές.

Συνολική επίδοση των παιδιών στις δοκιμασίες αναγνώρισης ελληνικών και λατινικών λογότυπων και ερμηνευτικές υποθέσεις

Από τους Μ.Ο. επίδοσης που παρουσιάζονται στον Πίνακα 1 προκύπτουν τα εξής:

1. Η επίδοση των παιδιών στην αναγνώριση των έγχρωμων λογότυπων είναι συνολικά η πιο υψηλή τόσο για τους ελληνικούς όσο και για τους λατινικούς λογότυπους (Μ.Ο. = 7 και Μ.Ο. = 7,5 αντίστοιχα). Η σχέση εξάλλου ανάμεσα στις επιδόσεις των παιδιών στην αναγνώριση αυτών των δύο μορφών λογότυπων είναι στατιστικά σημαντική. Αυτό το αποτέλεσμα, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η επίδοση στην αναγνώριση των έγχρωμων λατινικών λογότυπων είναι υψηλότερη από την επίδοση στην αναγνώριση των αντίστοιχων ελληνικών, επιβεβαιώνει την υπόθεση της **αποκωδικοποίησης των εξωγλωσσικών κυρίως πληροφοριών** και ειδικά του χρώματος¹⁰.
2. Η αμέσως πιο υψηλή επίδοση τόσο για τους ελληνικούς όσο και για τους λατινικούς λογότυπους εμφανίζεται στους παραποιημένους ως προς ένα γράμμα λογότυπους (Μ.Ο. = 6,3 και Μ.Ο. = 5,8 αντίστοιχα). Αυτό το αποτέλεσμα ενισχύει την υπόθεση της **αποκωδικοποίησης από τα παιδιά των εξωγλωσσικών κυρίως πληροφοριών των λογότυπων**, η οποία δεν διαφοροποιείται από τους ελληνικούς στους λατινικούς λογότυπους, εφόσον η παραποίηση ενός γράμματος δεν αποτελεί εμπόδιο στην αναγνώρισή τους. Όπως και στους έγχρωμους λογότυπους, η σχέση ανάμεσα στις επιδόσεις στην αναγνώριση αυτών των δύο μορφών λογότυπων είναι στατιστικά σημαντική. Η σχετικά υψηλότερη επίδοση στην αναγνώριση των παραποιη-

9. Ως σχετική θεωρούσαμε, για παράδειγμα, την απάντηση «γάλα» αντί για ΝΟΥΝΟΥ, ή «τηλεόραση» αντί για STAR κ.λπ.

10. Για την καλύτερη επίδοση στην αναγνώριση λατινικών λογότυπων πρέπει να λάβουμε υπόψη και το γεγονός ότι οι 4 από τους 6 λατινικούς λογότυπους (JUNIOR, POKÉMON, GOODY'S, COCA-COLA) αφορούν προϊόντα ιδιαίτερα οικεία και αγαπητά στα παιδιά.

μένων ως προς ένα γράμμα ελληνικών λογότυπων δεν είναι εύκολο να ερμηνευτεί παρά με βάση την υπόθεση της **ολικής αναγνώρισης** των λογότυπων, εφόσον μια αναλυτικού τύπου στρατηγική θα οδηγούσε τα παιδιά στον εντοπισμό του αλλαγμένου γράμματος, ο οποίος θα ήταν πιο εύκολος σε χαρακτήρες του ελληνικού αλφαβητικού συστήματος με τους οποίους τα παιδιά έρχονται σε πιο συστηματική επαφή στο νηπιαγωγείο. Σε αυτή την περίπτωση, η προσπάθεια αποκωδικοποίησης των λογότυπων μέσω γραφοφωνημικής αντιστοίχισης θα εμπόδιζε την αναγνώριση του παραποιημένου ως προς ένα γράμμα λογότυπου.

3. Ο αμέσως χαμηλότερος Μ.Ο. επίδοσης τόσο για τους ελληνικούς όσο και για τους λατινικούς λογότυπους (Μ.Ο. = 5,1 και Μ.Ο. = 5,3 αντίστοιχα) απαντάται στους ασπρόμαυρους λογότυπους οι οποίοι όμως έχουν διατηρήσει τον τυπογραφικό χαρακτήρα τους. Η αφαίρεση του χρώματος, το οποίο αποτελεί — μετά από το εικονιστικό περιβάλλον που έχει αφαιρεθεί από όλους τους λογότυπους — μια βασική εξωγλωσσική πληροφορία, μειώνει την επίδοση των παιδιών, τα οποία βασίζονται στον τυπογραφικό χαρακτήρα που εδώ αντιμετωπίζεται ως **εξωγλωσσική** (συνολική εικόνα εγγεγραμμένη στην οπτική μνήμη) και όχι ως γραφηματική πληροφορία που πρέπει να υποστεί αναλυτικού τύπου στρατηγικές. Οι επιδόσεις σε αυτές τις δύο μορφές λογότυπων έχουν μεταξύ τους επίσης στατιστικά σημαντική σχέση.
4. Η χαμηλότερη επίδοση σημειώθηκε τόσο για τους ελληνικούς όσο και για τους λατινικούς λογότυπους στη 2η δοκιμασία (Μ.Ο. = 4,7 και Μ.Ο. = 3,9 αντίστοιχα), στην οποία οι λογότυποι εμφανίζονται με τροποποιημένο τυπογραφικό χαρακτήρα, αλλά με διατήρηση του χρώματός τους. Το γεγονός ότι σε αυτή τη δοκιμασία η επίδοση είναι η πιο χαμηλή επιβεβαιώνει ότι ο τυπογραφικός χαρακτήρας του κάθε λογότυπου, ο οποίος εγγράφεται ως εξωγλωσσική πληροφορία στην οπτική μνήμη (ολική εικόνα), αποτελεί μια ιδιαίτερα αξιοποιήσιμη για τα παιδιά πληροφορία, ενδεχομένως πιο αξιοποιήσιμη από αυτήν του χρώματος που ενδέχεται να είναι το ίδιο ανάμεσα σε διαφορετικούς λογότυπους (π.χ. Coca-Cola και GOODY'S). Η τροποποίηση του τυπογραφικού χαρακτήρα αποσταθεροποιεί τα παιδιά. Από τη στατιστική ανάλυση προέκυψε ότι η σχέση ανάμεσα στην επίδοση των παιδιών στην αναγνώριση τροποποιημένων ως προς τον τυπογραφικό χαρακτήρα ελληνικών και λατινικών λογότυπων δεν είναι στατιστικά σημαντική. Το γεγονός ότι η επίδοση στην αναγνώριση ελληνικών λογότυπων με τροποποιημένο τυπογραφικό χαρακτήρα, μολονότι χαμηλή, είναι υψηλότερη από την αναγνώριση των αντίστοιχων λατινικών λογότυπων οδηγεί για πρώτη φορά στην **υπόθεση μιας περισσότερο αναλυτικής στρατηγικής**, κατά την οποία αξιοποιείται η γνώση ορισμένων χαρακτή-

ρων του ελληνικού αλφαβήτου που τα παιδιά επεξεργάζονται αβίαστα και με έμμεσο τρόπο στο χώρο του νηπιαγωγείου. Δεδομένου ότι η αντίστοιχη στρατηγική δεν είναι εύκολο να χρησιμοποιηθεί για τους λατινικούς χαρακτήρες, τους οποίους τα παιδιά δεν έχουν επεξεργαστεί συστηματικά, η τροποποίηση του γραφικού χαρακτήρα αποτελεί βασικό εμπόδιο στην αναγνώρισή τους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1				
Μέσοι όροι επίδοσης στο πιλοτικό τεστ και στις τρεις πρώτες δοκιμασίες				
	Μ.Ο. επίδοσης στους έγχρωμους λογότυπους (πιλοτικό τεστ)	Μ.Ο. επίδοσης στους ασπρόμαυρους λογότυπους (1η δοκιμασία)	Μ.Ο. επίδοσης στους έγχρωμους λογότυπους με τροποποιημένο τυπογραφικό χαρακτήρα (2η δοκιμασία)	Μ.Ο. επίδοσης στους παρα- ποιημένους ως προς ένα γράμμα λογότυπους (3η δοκιμασία)
Ελληνικοί λογότυποι	7	5,1	4,7	6,3
Λατινικοί λογότυποι	7,5	5,3	3,9	5,8

Από την πιο πάνω ποσοτική ανάλυση προκύπτει ότι εκείνες οι πληροφορίες που επηρεάζουν την επίδοση των παιδιών είναι **κυρίως οι εξωγλωσσικές πληροφορίες**. Ο ιδιαίτερος τυπογραφικός χαρακτήρας αποτελεί ενδεχομένως πιο αξιοποιήσιμη για τα παιδιά αυτής της ηλικίας πληροφορία σε σχέση με το χρώμα, γι' αυτό και η αλλοίωσή του τα αποσταθεροποιεί (2η δοκιμασία). Η αλλοίωση του λογότυπου ως προς μια γραφηματικού τύπου πληροφορία (3η δοκιμασία/αλλαγή ενός γράμματος) δεν επηρεάζει τα παιδιά τόσο όσο η αλλοίωση των εξωγλωσσικών πληροφοριών (1η και 2η δοκιμασία). Τέλος, με εξαίρεση τη 2η δοκιμασία, που είναι και η μοναδική στην οποία μερικά παιδιά φαίνεται να προσπαθούν να ενεργοποιήσουν αναλυτικού τύπου στρατηγικές, οι σχέσεις ανάμεσα στις επιδόσεις των παιδιών στους ελληνικούς και στους λατινικούς λογότυπους είναι στατιστικά σημαντικές, γεγονός που μας παραπέμπει στην υπόθεση της **χρήσης αντίστοιχων στρατηγικών**.

Περιγραφή των στρατηγικών στις οποίες αναφέρονται τα παιδιά κατά την αναγνώριση των λογότυπων

Προκειμένου να καταφέρουμε να περιγράψουμε τις στρατηγικές στις οποίες αναφέρονταν τα παιδιά, τις καταγράψαμε αναλυτικά και τις ομαδοποιήσαμε ανά δοκιμασία σε ευρύτερες κατηγορίες. Η αναγωγή των απόλυτων τιμών εμ-

φάνισης κάθε στρατηγικής σε ποσοστό επί τοις εκατό μας επιτρέπει να συγκρίνουμε το πόσο συχνά τα παιδιά αναφέρονταν σε αυτές, τόσο στους ελληνικούς όσο και στους λατινικούς λογότυπους.

1. Στο πιλοτικό τεστ, όπου οι λογότυποι εμφανίζονται με το χρώμα και τον τυπογραφικό χαρακτήρα τους και με μερική αφαίρεση της συγκεκριμένης πληροφορίας, τα παιδιά αναφέρονται, όπως προκύπτει από τον Πίνακα 2, κυρίως **στην αναγνώριση μέσω εξωγλωσσικών πληροφοριών σχετικών με το πλαίσιο του λογότυπου**. (39,7% των στρατηγικών στις οποίες αναφέρονται τα παιδιά σε αυτή τη δοκιμασία). Αν εξαιρέσει, δηλαδή, κανείς τη γενική κατηγορία «αναφορά σε ευρύτερη εμπειρία»¹¹, οι στρατηγικές στις οποίες αναφέρονται τα παιδιά είναι περισσότερο η αναγνώριση μέσω της εικόνας (28,63% και 33,33% αντίστοιχα για τους λατινικούς και τους ελληνικούς λογότυπους) και λιγότερο μέσω του χρώματος ή του σήματος. Δεδομένου ότι από τις εικόνες αυτών των λογότυπων είχαν αφαιρεθεί πληροφορίες, είναι πολύ πιθανό η αναφορά των παιδιών στην εικόνα να αφορά και την ιδιαιτερότητα των τυπογραφικών στοιχείων, την οποία δεν μπορούν εύκολα να λεκτικοποιήσουν. Αυτό το συμπέρασμα κινείται στην ίδια κατεύθυνση με τα συμπεράσματα της ποσοτικής ανάλυσης. Επιπλέον, όσον αφορά στο πλαίσιο, οι στρατηγικές στις οποίες αναφέρονται τα παιδιά δεν φαίνεται να επηρεάζονται από το αλφαβητικό σύστημα (λατινικό ή ελληνικό) των λογότυπων. Αντίθετα, όπως είναι φυσικό, η αναφορά στις γραφηματικές πληροφορίες, η οποία προϋποθέτει αναλυτική στρατηγική επεξεργασίας, είναι σαφώς συχνότερη στους ελληνικούς λογότυπους σε σχέση με τους λατινικούς (συνολικό ποσοστό 14,46% για τους ελληνικούς έναντι 6,6% για τους λατινικούς λογότυπους)

2. Στην 1η δοκιμασία, όπου οι λογότυποι εμφανίζονται στην ασπρόμαυρη μορφή τους, οι στρατηγικές τις οποίες περιγράφουν τα παιδιά τροποποιούνται σε σχέση με αυτές που αναφέρουν στο πιλοτικό τεστ. Η αδυναμία των παιδιών να αναφερθούν με τρόπο ρητό στον ιδιαίτερο τυπογραφικό χαρακτήρα των λογότυπων και στην ολική εγγραφή του στη μνήμη τους τα κάνει να επικαλούνται κυρίως τις γραφοφωνημικές ενδείξεις (60,56% των αναφερθέντων στρατηγικών, Πίνακας 3), που σημαίνει ότι έχουν συνειδητοποιήσει τη σημασία τους, ακόμη κι αν οι γνώσεις τους δεν τους οδηγούν πάντα, όπως φαίνεται από την προαναφερθείσα συνολική επίδοσή τους κατά

11. Η κατηγορία αυτή, η οποία χαρακτηρίζεται, τόσο για τους ελληνικούς όσο και για τους λατινικούς λογότυπους, από τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης, δεν παραπέμπει σε συγκεκριμένη στρατηγική και χρησιμοποιείται πολύ συχνά όταν τα παιδιά αδυνατούν να κατονομάσουν οποιαδήποτε άλλη στρατηγική.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
Αναφερθείσες από τα παιδιά στρατηγικές
κατά την αναγνώριση λογότυπων στο πιλοτικό τεστ

Στρατηγικές αναγνώρισης	Συνολική συχνότητα εμφάνισης	Συχνότητα εμφάνισης στους λατινικούς λογότυπους	Συχνότητα εμφάνισης στους ελληνικούς λογότυπους
Σχετικές με πλαίσιο-εικονιστικές πληροφορίες	152 (39,37%)	88 (38,76%)	64 (40,25%)
Βασίζεται στην εικόνα	118 (30,57%)	65 (28,63%)	53 (33,33%)
Βασίζεται στο χρώμα	20 (5,18%)	16 (7,04%)	4 (2,51%)
Αναγνωρίζει το σήμα	14 (3,63%)	7 (3,08%)	7 (4,4%)
Σχετικές με γραφηματικές πληροφορίες	38 (9,84%)	15 (6,6%)	23 (14,46%)
Αναγνωρίζει το πρώτο γράμμα	13 (3,37%)	8 (3,52%)	5 (3,14%)
Αναγνωρίζει κάποια από τα γράμματα	19 (4,92%)	5 (2,2%)	14 (8,8%)
Διαβάζει όλα τα γράμματα	6 (1,55%)	2 (0,88%)	4 (2,52%)
Αναφορά σε ευρύτερη εμπειρία	196 (50,77%)	124 (54,6%)	72 (45,28%)
Αναφέρεται σε γνώση μέσω τηλεόρασης	50 (12,95%)	25 (11,01%)	25 (15,72%)
Αναφέρεται σε προηγούμενη εμπειρία χωρίς αιτιολόγηση	146 (37,82%)	99 (43,61%)	47 (29,56%)
Σύνολο	386	227	159

την αναγνώριση των ασπρόμαυρων λογότυπων, σε σωστές απαντήσεις. Επίσης, το γεγονός ότι αναφέρονται συστηματικά σε αυτή τη στρατηγική τόσο για τους ελληνικούς όσο και για τους λατινικούς λογότυπους – και μάλιστα σε μεγαλύτερο ποσοστό στους δεύτερους (58,8% για τους λατινικούς έναντι 51,5% για τους ελληνικούς λογότυπους) – επιβεβαιώνει την παραπάνω διαπίστωση. Τα παιδιά αιτιολογούν την επιλογή τους συνήθως με τα πρώτα ή τα τελευταία γράμματα των λογότυπων. Η αναφορά στην ευρύτερη εμπειρία είναι κι εδώ πολύ συχνή (συνολικό ποσοστό 33,73% επί του συνόλου των στρατηγικών), δεν παραπέμπει όμως σε μια συγκεκριμένη στρατηγική.

3. Στη 2η δοκιμασία, στην οποία διατηρείται το χρώμα αλλά είναι τροποποιημένος ο τυπογραφικός χαρακτήρας, και στην οποία, όπως προέκυψε από την ποσοτική ανάλυση, τα παιδιά εμφάνισαν τις χαμηλότερες επιδόσεις, οι πιο συχνά αναφερθείσες στρατηγικές είναι αυτές που βασίζονται στις γραφηματικές πληροφορίες (ποσοστό 56,05% των στρατηγικών, Πίνακας 4).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3
Αναφερθείσες από τα παιδιά στρατηγικές
κατά την αναγνώριση ασπρόμαυρων λογότυπων (1η δοκιμασία)

Στρατηγικές αναγνώρισης	Συνολική συχνότητα εμφάνισης	Συχνότητα εμφάνισης στους λατινικούς λογότυπους	Συχνότητα εμφάνισης στους ελληνικούς λογότυπους
Σχετικές με πλαίσιο-εικονιστικές πληροφορίες	18 (4,66%)	10 (5,87%)	8 (6,92%)
Βασίζεται στο σχήμα	5 (1,58%)	0	5 (3,85%)
Βασίζεται στο χρώμα	4 (1,26%)	3 (1,6%)	1 (0,77%)
Βασίζεται σε σημάδια (τόνους, σημεία στίξης, γραμμούλες)	9 (2,84%)	7 (3,74%)	2 (1,54%)
Σχετικές με γραφηματικές πληροφορίες	192 (60,56%)	110 (58,82%)	82 (51,5%)
Αναγνωρίζει το πρώτο ή το τελευταίο γράμμα	101 (31,08%)	62 (33,15%)	39 (30%)
Αναγνωρίζει κάποια από τα γράμματα	74 (23,34%)	44 (23,52%)	30 (23,07%)
Αναγνωρίζει όλα τα γράμματα	13 (4,1%)	1 (0,33%)	12 (9,32%)
Αναγνωρίζει συλλαβές του λογότυπου	4 (1,26%)	3 (1,6%)	1 (0,77%)
Αναφορά σε ευρύτερη εμπειρία	107 (33,73%)	67 (35,8%)	40 (45,28%)
Αναφέρεται σε γνώση μέσω τηλεόρασης	21 (6,62%)	9 (4,81%)	12 (9,23%)
Αναφέρεται σε προηγούμενη εμπειρία χωρίς αιτιολόγηση	86 (27,13%)	58 (31,02%)	28 (21,54%)
Σύνολο	317	187	130

Παρόλο που το ποσοστό αυτών των στρατηγικών είναι ιδιαίτερα υψηλό για τους ελληνικούς (61,53%) και αρκετά υψηλό για τους λατινικούς λογότυπους (51,5%), η στρατηγική που βασίζεται στις γραφοφωνημικές αντιστοιχίες δεν είναι αποτελεσματική (βλ. αντίστοιχους Μ.Ο επίδοσης). Αυτό, όπως είναι φυσικό, συμβαίνει περισσότερο με τους λατινικούς λογότυπους. Εκείνο που επίσης έχει ενδιαφέρον είναι ότι η αναφορά στο χρώμα ως εξωγλωσσική πληροφορία, ενώ δεν σημειώνεται σε μεγάλο ποσοστό (14,19% επί του συνόλου των στρατηγικών στη συγκεκριμένη δοκιμασία), είναι συχνότερη σε σχέση με το πιλοτικό τεστ, όπου τα παιδιά μπορούσαν να βασιστούν και σε άλλες εικονιστικές πληροφορίες του πλαισίου. Εντούτοις, το χρώμα δεν φαίνεται να αποτελεί εδώ, στον αναμενόμενο βαθμό, την κατ'εξοχήν χρησιμοποιούμενη εξωγλωσσική ένδειξη· δεν φαίνεται, επίσης, να

αντισταθμίζει την τροποποίηση του τυπογραφικού χαρακτήρα του λογότυπου. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η αναίρεση του συνδυασμού χρώματος-τυπογραφικού χαρακτήρα αποσταθεροποιεί τα παιδιά που επικαλούνται αναλυτικού τύπου στρατηγικές, τις οποίες όμως δεν είναι σε θέση να χρησιμοποιήσουν. Με άλλα λόγια, ο πραγματικός λογότυπος μοιάζει να είναι εγγεγραμμένος ως μια ολική εικόνα στη μνήμη των παιδιών.

4. Στην 3η δοκιμασία, στην οποία οι λογότυποι είναι παραποιημένοι ως προς ένα γράμμα τους και η επίδοση των παιδιών είναι η δεύτερη υψηλότερη¹², τα παιδιά αναφέρονται περισσότερο, σε ποσοστό 42,39% (Πίνακας 5), στις στρατηγικές εκείνες που σχετίζονται με τις γραφηματικές πληροφορίες των λογότυπων. Σε αυτό το σημείο υπάρχει μια ενδιαφέρουσα αντί-

ΠΙΝΑΚΑΣ 4 Αναφερθείσες από τα παιδιά στρατηγικές κατά την αναγνώριση λογότυπων τροποποιημένων ως προς τον τυπογραφικό χαρακτήρα (2η δοκιμασία)			
Στρατηγικές αναγνώρισης	Συνολική συχνότητα εμφάνισης	Συχνότητα εμφάνισης στους λατινικούς λογότυπους	Συχνότητα εμφάνισης στους ελληνικούς λογότυπους
<i>Σχετικές με εικονιστικές πληροφορίες</i>	46 (15,91%)	28 (17,61%)	18 (13,84%)
Βασίζεται στο σχήμα	5 (1,73%)	0	5 (3,85%)
Βασίζεται στο χρώμα	41 (14,19%)	28 (17,61%)	13 (10%)
<i>Σχετικές με γραφηματικές πληροφορίες</i>	162 (56,05%)	82 (51,5%)	80 (61,53%)
Αναγνωρίζει το πρώτο ή το τελευταίο γράμμα	55 (19%)	33 (20,75%)	22 (16,92%)
Αναγνωρίζει κάποια από τα γράμματα (22,3%)	59	(20,41%)	30 (18,86%) 29
Αναγνωρίζει 2 όμοια γράμματα ή 2 όμοιες λέξεις	12 (4,15%)	7 (4,4%)	5 (3,84%)
Αναγνωρίζει συλλαβές του λογότυπου	36 (12,45%)	12 (7,54%)	24 (18,46%)
<i>Αναφορά σε ευρύτερη εμπειρία</i>	81 (28,02%)	49 (30,81%)	32 (24,61%)
Αναφέρεται σε γνώση μέσω τηλεόρασης	16 (5,54%)	9 (5,66%)	7 (5,38%)
Αναφέρεται σε προηγούμενη εμπειρία χωρίς αιτιολόγηση	65 (22,49%)	40 (25,16%)	25 (19,23%)
Σύνολο	289	159	130

12. Και σε αυτή τη δοκιμασία προηγείται η «αναφορά στην ευρύτερη εμπειρία», η οποία αποτελεί μια γενικόλογη απάντηση με τη μεγαλύτερη συχνότητα σε όλες τις δοκιμασίες.

φαση: παρόλο που η αναλυτική στρατηγική στην οποία αναφέρονται τα παιδιά θα έπρεπε κανονικά να δυσχεραίνει την αναγνώριση των λογότυπων, εφόσον το παραποιημένο γράμμα θα οδηγούσε στην ανάγνωση ενός ανύπαρκτου λογότυπου (π.χ. AMT1, ΝΟΥΜΟΥ, COCA-COCA κ.λπ.), δείχνουν να μην δυσκολεύονται ιδιαίτερα. Η πιο πάνω διαπίστωση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η γραφηματική πληροφορία δεν αποτελεί αντικείμενο συνολικής γραφοφωνημικής αντιστοιχίσης: είτε ένα τμήμα της γραφηματικής πληροφορίας έχει αποθηκευτεί στη μνήμη ως οπτική εικόνα, και επομένως μοιάζει σαν να αποτελεί εξωγλωσσική πληροφορία, είτε η γραφοφωνημική αντιστοίχιση γίνεται ευκαιριακά για κάποια από τα γνωστά στα παιδιά γράμματα. Το γεγονός ότι το ποσοστό αναφοράς αυτής της στρατηγικής είναι το ίδιο και στους ελληνικούς (42,76%) και στους λατινικούς λογότυπους (42,1%) συνηγορεί υπέρ της υπόθεσης της οπτικής εικόνας, δηλαδή της ολικής αναγνώρισης των λογότυπων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Αναφερόμενες από τα παιδιά στρατηγικές κατά την αναγνώριση λογότυπων παραποιημένων ως προς ένα γράμμα τους (3η δοκιμασία)

Στρατηγικές αναγνώρισης	Συνολική συχνότητα εμφάνισης	Συχνότητα εμφάνισης στους λατινικούς λογότυπους	Συχνότητα εμφάνισης στους ελληνικούς λογότυπους
<i>Σχετικές με εικονιστικές πληροφορίες</i>			
Βασίζεται στο σχήμα	43 (12,68%)	26 (12,44%)	17 (10,7%)
Βασίζεται στο χρώμα	7 (1,9%)	2 (0,95%)	5 (3,14%)
Βασίζεται στο χρώμα	36 (9,78%)	24 (11,4%)	12 (7,54%)
<i>Σχετικές με γραφηματικές πληροφορίες</i>			
Αναγνωρίζει το πρώτο ή το τελευταίο γράμμα	156 (42,39%)	88 (42,1%)	68 (42,76%)
Αναγνωρίζει κάποια από τα γράμματα	68 (18,4%)	37 (17,7%)	31 (19,5%)
Αναγνωρίζει 2 όμοια γράμματα ή 2 όμοιες λέξεις	64 (17,39%)	39 (18,66%)	25 (15,72%)
Αναγνωρίζει 2 όμοια γράμματα ή 2 όμοιες λέξεις	7 (1,9%)	5 (2,4%)	2 (1,25%)
Αναγνωρίζει συλλαβές του λογότυπου	7 (1,9%)	5 (2,4%)	2 (1,25%)
Αναγνωρίζει συλλαβές του λογότυπου	17 (4,61%)	7 (3,34%)	10 (6,28%)
Αναφορά σε ευρύτερη εμπειρία	169 (45,92%)	95 (45,45%)	74 (46,54%)
Αναφέρεται σε γνώση μέσω τηλεόρασης	46 (12,5%)	23 (11%)	23 (14,47%)
Αναφέρεται σε προηγούμενη εμπειρία χωρίς αιτιολόγηση	46 (12,5%)	23 (11%)	23 (14,47%)
Σύνολο	368	209	159

Συσχέτιση της επίδοσης και των στρατηγικών στις οποίες αναφέρονται τα παιδιά

Συγκρίνοντας από τη μια μεριά τις επιδόσεις των παιδιών και τις χρησιμοποιηθείσες στρατηγικές που έμμεσα συνάγονται από αυτές, και από την άλλη τις στρατηγικές στις οποίες τα ίδια τα παιδιά αναφέρονται, διαπιστώνουμε ότι:

- Τα παιδιά, με εξαίρεση το πιλοτικό τεστ, όπου το πλαίσιο είναι πλουσιότερο από ό,τι στις άλλες δοκιμασίες, **αναφέρονται σε στρατηγικές που βασίζονται κυρίως στις γραφηματικές πληροφορίες** (αναγνώριση πρώτου ή τελευταίου γράμματος, αναγνώριση μερικών γραμμάτων, αναγνώριση δύο όμοιων γραμμάτων, αναγνώριση συλλαβών κ.λπ.).
- Από την ανάλυση των επιδόσεων στις διάφορες δοκιμασίες σε συνδυασμό με τη μορφή κάθε φορά των λογότυπων προκύπτει ότι τα παιδιά **βασίζονται κυρίως στις εξωγλωσσικές πληροφορίες για την αναγνώριση των λογότυπων**, με εξαίρεση τη 2η δοκιμασία (τροποποιημένος τυπογραφικός χαρακτήρας) κατά την οποία, όπως υποθέτουμε, αρχίζει να διαφαίνεται, κυρίως σε σχέση με τους ελληνικούς λογότυπους, μια αναλυτικού τύπου στρατηγική στην οποία αξιοποιούνται γραφοφωνημικές αντιστοιχίσεις. Βέβαια, η στρατηγική αυτή δεν αποδεικνύεται ιδιαίτερα αποτελεσματική (Πίνακας 1 – Μ.Ο. επίδοσης στις διαφορετικές δοκιμασίες).

Ερμηνεύοντας την πιο πάνω αντίφαση μπορούμε να υποθέσουμε ότι τα παιδιά αυτής της ηλικίας έχουν συνειδητοποιήσει τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να αξιοποιούν τις γραφηματικές πληροφορίες για την αποκωδικοποίηση ενός γραπτού μηνύματος, και γι' αυτό αναφέρονται σε αυτές για να περιγράψουν τις στρατηγικές τους, δεν έχουν όμως κατακτήσει το μηχανισμό αντιστοίχισης γραφήματος-φωνήματος ώστε να μπορούν να βασιστούν σε αυτόν κατά την αποκωδικοποίηση. Κατά συνέπεια, βασίζονται τελικά σε εκείνες τις ενδείξεις τις οποίες μπορούν να επεξεργαστούν πιο αποτελεσματικά, δηλαδή στις εξωγλωσσικές πληροφορίες. Επιπλέον, αντιμετωπίζουν ως εξωγλωσσικές και τις εντάσσουν στη μνήμη τους ως οπτικές εικόνες κάποιες γραφηματικές πληροφορίες, όπως είναι ο τυπογραφικός χαρακτήρας των λογότυπων. Με τον τρόπο αυτό, εξάλλου, μπορεί να ερμηνευτεί η επιτυχία στην 1η δοκιμασία, η αποτυχία στη 2η δοκιμασία και η αδυναμία εντοπισμού του λάθους στην 3η δοκιμασία.

Από τη μέχρι τώρα ανάλυση προκύπτει επίσης ότι:

- Οι στρατηγικές τις οποίες υποθέτουμε ότι χρησιμοποιούν τα παιδιά κατά την αναγνώριση των λογότυπων και εκείνες στις οποίες αναφέρονται δεν διαφοροποιούνται σε γενικές γραμμές με βάση το αλφαβητικό σύστημα των λογότυπων (ελληνικοί και λατινικοί χαρακτήρες).
- Σύμφωνα με τις απαντήσεις των παιδιών, δεν φαίνεται να αξιοποιούνται

με τον ίδιο τρόπο όλες οι εξωγλωσσικές πληροφορίες. Το χρώμα δεν αποτελεί επαρκή ένδειξη όταν αλλάζει ο τυπογραφικός χαρακτήρας. Αντίθετα, η διατήρηση και του χρώματος και του τυπογραφικού χαρακτήρα (3η δοκιμασία) αδρανοποιεί τα παιδιά από την ενεργοποίηση άλλων στρατηγικών πλην της ολικής αναγνώρισης/ταύτισης του λογότυπου.

Συσχέτιση των στρατηγικών γραπτής παραγωγής λογότυπων με τις στρατηγικές αναγνώρισης των λογότυπων

Κατά την 4η δοκιμασία τα παιδιά καλούνταν να παράγουν γραπτώς 2 ελληνικούς και 2 λατινικούς λογότυπους από αυτούς που χρησιμοποιήθηκαν στις υπόλοιπες δοκιμασίες. Σε κάθε παιδί ζητήθηκε να γράψει τους 2 ελληνικούς και τους 2 λατινικούς λογότυπους που είχε αναγνωρίσει στις περισσότερες δοκιμασίες.¹³

Προκειμένου να συσχετίσουμε τις στρατηγικές που τα παιδιά χρησιμοποίησαν κατά την αναγνώριση και κατά την παραγωγή των λογότυπων, κατηγοριοποιήσαμε τις γραπτές παραγωγές τους με βάση τα εξελικτικά στάδια γραφής (Ferreiro & Teberosky, 1982). Έτσι, τα γραπτά των παιδιών εντάχθηκαν σε τρεις κατηγορίες: α) σκαριφήματα-ψευδοσύμβολα – ψευδογράμματα, β) επινοημένη γραφή, και γ) αλφαβητική γραφή. Για τα παιδιά που από τα γραπτά τους προέκυψε ότι βρίσκονταν ανάμεσα στις δύο πρώτες φάσεις ή ανάμεσα στη 2η και στην 3η φάση δημιουργήσαμε την κατηγορία δ) ενδιάμεσο στάδιο γραφής. Δύο παιδιά αρνήθηκαν να γράψουν τους λογότυπους, οπότε και δεν εντάχθηκαν σε καμιά από τις παραπάνω κατηγορίες. Στη συνέχεια, συσχετίσαμε τις χρησιμοποιηθείσες ανά παιδί στρατηγικές αναγνώρισης των λογότυπων με τη φάση γραφής στην οποία το εντάξαμε.

Από τη συσχέτιση ανάμεσα στη φάση γραφής και στις χρησιμοποιηθείσες στρατηγικές προέκυψε ότι:

- Τα παιδιά που τόσο στους ελληνικούς όσο και στους λατινικούς λογότυπους παρήγαγαν σκαριφήματα, ψευδογράμματα και ψευδοσύμβολα (13/46 παιδιά) χωρίς να βασίζονται καθόλου σε γραφοφωνημικές αντιστοιχίες, κατά την αναγνώριση λογότυπων χρησιμοποιούσαν κυρίως τις εξωγλωσσικές ενδείξεις (εικόνα, χρώμα) και αναφέρονταν συστηματικά σε αυτές, ενώ σπάνια αναφέρονταν και στην παρουσία γραμμάτων που υπάρχουν στα ονόματά τους. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι στις

13. Δεδομένου ότι οι παραγωγές των παιδιών παραπέμπουν με άμεσο τρόπο στις στρατηγικές που χρησιμοποίησαν, δεν τους ζητήσαμε να αιτιολογήσουν τις στρατηγικές τους.

παραγωγές τους σπάνια αξιοποιούσαν τις συγκεκριμένες εξωγλωσσικές ενδείξεις. Για παράδειγμα, ενώ είχαν στη διάθεσή τους όλα τα χρώματα, δεν χρησιμοποιούσαν το χρώμα του συγκεκριμένου λογότυπου ούτε προσπαθούσαν να αποδώσουν μια εικονιστική πληροφορία ή ένα έντονο τυπογραφικό χαρακτηριστικό (π.χ. τις τελείες στον ΟΤΕ, τα καλλιγραφικά γράμματα στην Coca-Cola κ.λπ.).

- Τα παιδιά που εντάχθηκαν στη φάση της επινοημένης γραφής (20/46 παιδιά)¹⁴ χρησιμοποιούσαν σε μεγάλο βαθμό στην αναγνώριση των λογότυπων εξωγλωσσικές πληροφορίες, αλλά αναφέρονταν συστηματικά και στην ύπαρξη συγκεκριμένων γραμμάτων στους λογότυπους. Για κάποια από αυτά τα γράμματα ή τις συλλαβές μπορούσαν να κάνουν γραφοφωνημικές αντιστοιχίσεις, σε σχέση με ένα τουλάχιστον τμήμα του λογότυπου.¹⁵ Και σε αυτή την περίπτωση, κατά την παραγωγή τα παιδιά δεν αξιοποιούσαν εξωγλωσσικά στοιχεία.
- Τα παιδιά που εντάχθηκαν στη φάση της αλφαβητικής γραφής (3/46 παιδιά)¹⁶ και τα οποία απέδιδαν σχετικά σωστά τους λογότυπους¹⁷ ήταν και τα μόνα που κατά την αναγνώριση των λογότυπων χρησιμοποιούσαν και αναφέρονταν συστηματικά στις γραφηματικές πληροφορίες και έκαναν γραφοφωνημικές αντιστοιχίσεις αναλύοντας τους λογότυπους στους ήχους από τους οποίους αποτελούνταν· εντούτοις, αυτές οι γραφοφωνημικές αντιστοιχίσεις αφορούσαν συγκεκριμένο αριθμό γραμμάτων. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ταυτόχρονη συχνά χρήση στον ίδιο λογότυπο και των δύο αλφαβητικών συστημάτων, η οποία γινόταν αδιαφοροποίητα προκειμένου να αποδοθούν οι περισσότερες γραφοφωνημικές αντιστοιχίσεις.
- Τέλος, τα παιδιά που εντάχθηκαν σε ένα ενδιάμεσο στάδιο γραφής (8/46)¹⁸ χωρίζονταν σε δύο ομάδες: σε αυτά που βασίζονταν στο εξωγλωσσικό περιβάλλον των λογότυπων και αναγνώριζαν μόνο τα γράμματα που υπήρχαν και στο όνομά τους, και σε εκείνα που στηρίζονταν περισσότερο

14. Για παράδειγμα, τα παιδιά αυτής της φάσης παρήγαγαν λογότυπους όπως: ΑΤ = ΑΝΤ1, ΟΕΤΑ = ΟΤΕ, 1ΜΝΑ = ΑΝΤ1.

15. Αυτό φαίνεται από τα παραδείγματα ΣΤΠ = ΣΤΟΡ, ΠΚΕΜΟΝ = ΡΟΚΕΜΟΝ κ.λπ.

16. Για παράδειγμα, τα παιδιά αυτής της φάσης παρήγαγαν λογότυπους της μορφής: ΜΑΣΤΙΣ = Μασούτης, ΚΟΚΑΚΛΑ = Coca-Cola.

17. Σωστή θεωρείται η φωνητική απόδοση μέρους ή ολόκληρου του λογότυπου, για παράδειγμα: ΣΤΟΠ, Κοκόλα κ.λπ.

18. Τα παιδιά του ενδιάμεσου σταδίου συχνά παρήγαγαν λογότυπους, καθένas από τους οποίους μας παραπέμπει σε άλλη εξελικτική φάση της γραφής. Για παράδειγμα, ΟΤΕ και ΚΤΚΟ = Coca-Cola.

στις γραφοφωνημικές αντιστοιχίσεις και κατάφεραν επίσης να διαβάσουν κάποιους δυσύλλαβους λογότυπους.

Συνολικά, από τη συσχέτιση ανάμεσα στις στρατηγικές αναγνώρισης και παραγωγής λογότυπων από παιδιά προσχολικής ηλικίας προκύπτει ότι:

- Ενώ οι παραγωγές τους δείχνουν ότι δεν χρησιμοποιούν πάντα αποτελεσματικά τις γραφοφωνημικές αντιστοιχίσεις, εντούτοις — με εξαίρεση τα παιδιά που βρίσκονται στη φάση των ψευδογραμμάτων — κατά την παραγωγή λογότυπων τείνουν — σε αντίθεση με αυτό που κάνουν κατά την αναγνώριση λογότυπων — σε περισσότερο αναλυτικού τύπου στρατηγικές και δεν αξιοποιούν τα εξωγλωσσικά στοιχεία που, όπως φαίνεται από την αναγνώριση των λογότυπων, έχουν εγγράψει στο οπτικό τους λεξιλόγιο. Η ερμηνεία αυτού του αποτελέσματος δεν μπορεί εδώ παρά να είναι διαισθητική, δεδομένων του ολιγάριθμου δείγματος και των προς παραγωγή λογότυπων. Τα παιδιά φαίνεται να έχουν κατανοήσει τη λογική του μηχανισμού γραφοφωνημικής αντιστοίχισης και έχουν κάνει τη διάκριση ανάμεσα στα εξωγλωσσικά στοιχεία και στις γραφηματικές πληροφορίες. Έτσι, ενώ κατά την ανάγνωση των λογότυπων βασίζονται στα εξωγλωσσικά στοιχεία, ούτε το δηλώνουν στις συνεντεύξεις τους ούτε τα αναπαράγουν.
- Όπως και κατά την αναγνώριση των λογότυπων, τα παιδιά δεν διαφοροποιούν τις στρατηγικές τους ανάλογα με το αλφαβητικό σύστημα των λογότυπων. Επιπλέον, η συνύπαρξη σε ένα λογότυπο ελληνικών και λατινικών χαρακτήρων δεν φαίνεται να αποτελεί πρόβλημα για τα παιδιά, από τη στιγμή που είτε είναι σε θέση να κάνουν γραφοφωνημικές αντιστοιχίσεις, είτε η λέξη που τελικά παράγουν μοιάζει ως προς ένα τουλάχιστον τμήμα της με αυτήν που έχουν εγγράψει στο οπτικό τους λεξιλόγιο.

Συμπεράσματα, ερευνητικές και διδακτικές προεκτάσεις

Από την εν λόγω έρευνα προέκυψε ότι τα παιδιά, πριν εισαχθούν στη συστηματική φάση εκμάθησης της ανάγνωσης, δεν διαφοροποιούν συνολικά τις στρατηγικές αναγνώρισης, δηλαδή αποκωδικοποιούν τόσο τους λατινικούς όσο και τους ελληνικούς λογότυπους με βάση τις εξωγλωσσικές τους πληροφορίες (1η υπόθεση). Η μόνη μικρή διαφοροποίηση αφορά τους λογότυπους με διαφοροποιημένο τυπογραφικό χαρακτήρα, οι οποίοι ενεργοποιούν περισσότερο αναλυτικές στρατηγικές αναγνώρισης. Σε αυτή την περίπτωση δυσχεραίνεται η αναγνώριση λατινικών λογότυπων (2η υπόθεση). Παρόλο που τα παιδιά χρησιμοποιούν αδιαφοροποίητα κάποιες στρατηγικές στην παραγωγή ελληνικών και λατινικών λογότυπων, δεν υπάρχει απόλυτη αντιστοιχία ανάμεσα στις στρατηγικές αναγνώρισης και παραγωγής. Η παραγωγή λογότυπων οδηγεί τα παιδιά σε περισσότερο αναλυτικού τύπου προσεγγίσεις, δε-

δομένου ότι προσπαθούν να αποδώσουν κάποιες γραφοφωνημικές αντιστοιχίες και δεν αξιοποιούν καθόλου, όπως είχαμε υποθέσει (3η υπόθεση), τα εξωγλωσσικά στοιχεία, όπως το χρώμα, το εικονιστικό πλαίσιο ή κάποια έντονα τυπογραφικά χαρακτηριστικά. Εντούτοις, τα παιδιά που χρησιμοποιούσαν και επικαλούνταν αναλυτικού τύπου στρατηγικές κατά την αναγνώριση λογότυπων είναι αυτά που ανήκουν στην αλφαβητική φάση σε σχέση με την παραγωγή των λογότυπων, δηλαδή αυτά που καταφέρνουν να αποδώσουν τις περισσότερες γραφοφωνημικές αντιστοιχίες, ακόμη κι αν χρησιμοποιούν ένα μικτό σύστημα (ταυτόχρονη παρουσία ελληνικών και λατινικών χαρακτήρων).

Συνολικά, τα παιδιά μοιάζουν να έχουν κατανοήσει το μηχανισμό ανάγνωσης και γραφής (γραφοφωνημικές αντιστοιχίες), η ελλιπής όμως γνώση των γραμμάτων δεν τους επιτρέπει να τον ενεργοποιούν συστηματικά, κυρίως όταν μπορούν να βασιστούν σε εξωγλωσσικές πληροφορίες. Γι' αυτό και σε αρκετές περιπτώσεις υπάρχει αντίφαση ανάμεσα στις στρατηγικές που χρησιμοποιούν και σε αυτές τις οποίες περιγράφουν.

Παρόλο που τα δεδομένα σε σχέση με την παραγωγή λογότυπων δεν είναι αρκετά, το γεγονός ότι η παραγωγή οδηγεί τα παιδιά σε αναλυτικού τύπου στρατηγικές μάς προσφέρει ενδιαφέρουσες δυνατότητες τόσο για πιο συστηματική έρευνα όσο και σε σχέση με τη διδακτική πράξη. Αν στόχος είναι να οδηγηθούν τα παιδιά από την επεξεργασία των γραπτών του περιβάλλοντος στη μετάβαση σε αναλυτικού τύπου στρατηγικές, γεγονός που δεν συμβαίνει αυθόρμητα, κυρίως όταν στον περιβάλλοντα γραπτό λόγο χρησιμοποιούνται δύο διαφορετικά αλφαβητικά συστήματα (Σφυρόερα & Χαραλαμπίδου, 2002), τα έργα παραγωγής λογότυπων αποδεικνύονται ιδιαίτερα χρήσιμα για κάτι τέτοιο, εφόσον ενισχύουν τις γραφοφωνημικές αντιστοιχίες και προσφέρονται για επεξεργασία ώστε να διακρίνουν τα παιδιά αυτά τα δύο αλφαβητικά συστήματα.

Τέλος, ένα από τα ενδιαφέροντα συμπεράσματα της έρευνας για τα μεθοδολογικά της εργαλεία αφορά την απόσταση που υπάρχει ανάμεσα στις στρατηγικές τις οποίες φαίνεται να χρησιμοποιούν τα παιδιά και σε αυτές τις οποίες περιγράφουν. Το αποτέλεσμα αυτό αφενός αναδεικνύει τη δυσκολία της μελέτης στρατηγικών σε παιδιά προσχολικής ηλικίας, αφετέρου μας οδηγεί στην υπόθεση της διάκρισης ανάμεσα στις διαδικαστικές (συνειδητοποίηση του μηχανισμού ανάγνωσης) και στις δηλωτικές γνώσεις (γνώση των γραμμάτων) που είναι απαραίτητες για την ενεργοποίηση της στρατηγικής γραφοφωνημικής αντιστοίχισης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βαρνάβα-Σκούρα, Τζ. (1994). «Οι ιδέες των παιδιών για τη γραφή και η μαθησιακή διαδικασία». *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, 27, 18-20.
- Γκανά, Ε. (1998). *Η αναγνωστική πράξη και το παιδί της προσχολικής ηλικίας*. Διδακτορική διατριβή. Ιωάννινα.
- Ferreiro, E. & Teberosky, A. (1982). *Literacy before Schooling*. Portsmouth: Heinemann Educational Books.
- Goodman, Y. (1979). The roots of literacy. In M. P. Douglas (Ed.), *Claremont Reading: A humanizing experience*. Claremont Reading Conference
- Mauroux, D. (1996). *Ecrits de la rue, écrits de l'école*. Paris: Voies Livres
- Παπούλια-Τζελέπη, Π. (1993). Η ανάπτυξη του γραμματισμού στο ελληνικό γραφημικό σύστημα: Η αναγνώριση συμπεριφορών γραμματισμού. *Γλώσσα*, 30, 5-18.
- Sprenger-Charolles, L. (1992). L'évolution des mécanismes d'identification des mots. In M. Fayol & J. E. Gombert (Eds.), *Psychologie cognitive de la lecture* (pp. 141-193). Paris: PUF.
- Σφυρόερα, Μ. & Χαραλαμπίδου, Δ. (2002). Στρατηγικές αναγνώρισης λογότυπων από παιδιά προσχολικής ηλικίας και εκμάθηση της ανάγνωσης: ερευνητικά δεδομένα και διδακτικές προεκτάσεις. Στο ΟΜΕΡ, *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού* (σσ. 155-174). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.